

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 77 | 2023 | št. 1-2 (167) | str. 1–237

Josip Banič – Sebastiano Blancato, *The Agreement between the Patriarchate of Grado and the Patriarchate of Aquileia Regarding the Metropolitan Jurisdiction over Istrian Bishoprics (24th of July, 1180): New Critical Edition of the Charter* • Jaka Banfi, Jošt Helfenberški (Soteški) (ok. 1388–1458): krvnik Veronike Deseniške? • Aleksander Panjek, Črna leta in rdeče številke Ivana Černeta, župana v Tomaju sredi 18. stoletja: o dolžniško-upniških razmerjih na podeželju • Matic Batič, »Mislimo sicer nemško, čutimo nemško, a nikomur ne bomo zamerili njegovega drugačnega mišljenja«. Nemški goriški list Görzer Wochenblatt in njegova politična usmeritev • Matic Kristan, Anton Sovre med puško in kredo (1906–1929) • Denis Cerkenik, Kozaški korpus v službi nacistov s posebnim ozirom na obdobje delovanja v Operacijski coni Jadransko Primorje (1944–1945) • Goranka Kreačič, Miloš Štibler o sodobnikih: fragmenti iz dnevninskih zapisov

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 77 | 2022 | št. 1-2 (167) | str. 1–237

Izdaja
ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE
Ljubljana

GLASILO ZVEZE ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

Mednarodni uredniški odbor: dr. Kornelija Ajlec (SI), dr. Tina Bahovec (SI),
dr. Bojan Balkovec (SI) (tehnični urednik), dr. Rajko Bratož (SI),
dr. Ernst Bruckmüller (AT), dr. Liliana Ferrari (IT), dr. Ivo Goldstein (HR),
dr. Žarko Lazarević (SI), dr. Dušan Mlacović (SI) (namestnik odgovornega
urednika), dr. Božo Repe (SI), dr. Franc Rozman (SI), Janez Stergar (SI),
dr. Imre Szilágyi (H), dr. Peter Štih (SI) (odgovorni urednik), dr. Marta
Verginella (SI), dr. Peter Vodopivec (SI), dr. Marija Wakounig (AT)

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji, prav tako morajo poskrbeti za
avtorske pravice za objavljeno slikovno in drugo gradivo, v kolikor je to
potrebno. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in
navedbo vira.

Redakcija tega zvezka je bila zaključena 10. april 2023.

Oblikovanje in oprema: Vesna Vidmar

Sedež uredništva in uprave: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani,
Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija, tel.: (01) 241-1200,
e-pošta: info@zgodovinskicasopis.si; <http://www.zgodovinskicasopis.si>

Letna naročnina: za leto/letnik 2023: za nečlane in zavode 32 €, za društvene člane 24 €,
za društvene člane – upokojence 18 €, za društvene člane – študente 12 €.
Cena tega zvezka v prosti prodaji je 16 € (z vključenim DDV).

Naročnina za tujino znaša za ustanove 45 €, za posameznike 35 €
in za študente 25 €.

Plačuje se na transakcijski račun: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana,
Slovenija
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2, 1520 Ljubljana LJBAS12X

Sofinancirajo: Publikacija izhaja s finančno pomočjo Javne agencije za raziskovalno
dejavnost RS

Prelom: ABO grafika d.o.o. – zanjo Igor Kogelnik

Tisk: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, maj 2023

Naklada: 500 izvodov

Zgodovinski časopis je evidentiran v naslednjih mednarodnih podatkovnih
bazah: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH),
Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences,
ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art,
Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskicasopis.si>
info@zgodovinskicasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

BULLETIN OF THE HISTORICAL ASSOCIATION OF SLOVENIA (HAS)

International Editorial Board: Kornelija Ajlec, PhD, (SI), Tina Bahovec, PhD, (SI), Bojan Balkovec, PhD, (SI) (Technical Editor), Rajko Bratož, PhD, (SI), Ernst Bruckmüller, PhD, (AT), Liliana Ferrari, PhD, (IT), Ivo Goldstein, PhD, (HR), Žarko Lazarević, PhD, (SI), Dušan Mlacović, PhD, (SI) (Deputy Editor-in-Charge), Božo Repe, PhD, (SI), Franc Rozman, PhD, (SI), Janez Stergar (SI), Imre Szilágyi, PhD, (H), Peter Štih, PhD, (SI) (Editor-in-Chief), Marta Verginella, PhD, (SI), Peter Vodopivec, PhD, (SI), Marija Wakounig, PhD, (AT)

The authors are responsible for the contents of their articles, they must also secure copyrights for the published photographs and figures when necessary. Reprints of articles, photographs, and graphic material are only allowed with explicit permission of the editorial office and must be cited as sources.

The editing of this issue was completed on April 10, 2023.

Design: Vesna Vidmar

Headquarters and Mailing Address: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenia, phone: +386 1 241-1200, e-mail: info@zgodovinskiasopis.si; <http://www.zgodovinskiasopis.si>

Annual Subscription Fee (for 2023): non-members and institutions 32 €, HAS members 24 €, retired HAS members 18 €, student HAS members 12 €.

Price: 16 € (VAT included).

Subscription Fee: foreign institutions 45 €, individual subscription 35 €, student subscription 25 €
Transaction Account Number: SI 56020 1 000 12083935

Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana,
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2,
1520 Ljubljana LJBASIX

Co-Financed by: Slovenian Research Agency

Printed by: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, May 2023

Print Run: 500 copies

Historical Review is included in the following international databases: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH), Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences, ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art, Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskiasopis.si>
info@zgodovinskiasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

Razprave – Studies

- Josip **Banić** – Sebastiano **Blancato**, The Agreement between the Patriarchate of Grado and the Patriarchate of Aquileia Regarding the Metropolitan Jurisdiction over Istrian Bishoprics (24th of July, 1180): New Critical Edition of the Charter 8–37
Sporazum med gradeškim in oglejskim patriarhatom o metropolitanski jurisdikciji nad istrskimi škofijami (24. julij 1180): Nova kritična izdaja listine
- Jaka **Banfi**, Jošt Helfenberški (Soteški) (ok. 1388–1458):
krvnik Veronike Deseniške? 38–59
Jobst of Helfenberg (c. 1388–1458):
Veronika of Desenice's executioner?
- Aleksander **Panjek**, Črna leta in rdeče številke Ivana Černeta, župana v Tomaju sredi 18. stoletja:
o dolžniško-upniških razmerjih na podeželju 60–87
The black years and red numbers of Ivan Černe, mayor of Tomaj in the middle of the eighteenth century: rural debt and credit relations
- Matic **Batič**, »Mislimo sicer nemško, čutimo nemško, a nikomur ne bomo zamerili njegovega drugačnega mišljenja«. Nemški goriški list *Görzer Wochenblatt* in njegova politična usmeritev 88–115
"We Think German, We Feel German, but We Will Not Blame Anyone for His Different Opinion": the German Newspaper *Görzer Wochenblatt* and Its Political Orientation
- Matic **Kristan**, Anton Sovre med puško in kredo (1906–1929)..... 116–148
Anton Sovre between Rifle and Chalk (1906–1929)
- Denis **Cerkvenik**, Kozaški korpus v službi nacistov s posebnim ozirom na obdobje delovanja v Operacijski coni Jadransko Primorje (1944-1945)..... 150–162
Cossack Corps in the Service of the Nazis with the special Regard on the Period in the Operational Zone Adriatic Littoral (1944–1945)

Goranka Kreačič , Miloš Štibler o sodobnikih: fragmenti iz dnevniških zapisov	164–191
Miloš Štibler about his contemporaries: fragments from his diary notes	

Zapisi – Notes

Armando Pitassio, Marco Dogo, inovativen pristop k sodobni zgodovini Balkana	194–211
Marco Dogo, an innovative approach to the modern history of the Balkans	

V spomin – In memoriam

Andrej Studen (Žarko Lazarevič)	214–218
Desanka Kovačević Kojić (Darja Mihelič)	219–221

Ocene in poročila – Reviews and Reports

Leto 1941 na Slovenskem: vojna in okupacija (Špela Chomicki)	224–226
Dr. Albin Šmajd, Dnevnik in dosje 1941–1946, znanstveno-kritična izdaja (Renato Podberšič)	227–229
Marta Verginella, Ženske in meje med preteklostjo in koronavirusom (Urška Strle)	230–233

* * *

Navodila avtorjem prispevkov za Zgodovinski časopis	234–237
Instructions for Authors	

Ocene in poročila

Dr. Albin Šmajd, Dnevnik in dosje 1941–1946, znanstveno-kritična izdaja,
(ur. Tadej Cankar et al.). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2022, 1040 str.

Končno pred bralce prihajajo dnevniški zapiski dr. Albina Šmajda (1904–1946), odvetnika in vidnega politika Slovenske ljudske stranke (SLS), med drugo svetovno vojno pa enega od voditeljev protirevolucionarnega tabora na Slovenskem. Omenjeni zapiski so edinstven zgodovinski vir, ki bralcu omogoča neposredno spoznavanje krutega dogajanja na naših tleh med drugo svetovno vojno in čas neposredno po njenem koncu. Ob branju se dogodki dnevno vrstijo, pogosto z nekajdnevnimi premori, vidi pa se, da jih je precej fragmentarno zapisal protagonist dogajanja, ki ni imel skoraj nobene literarne žilice. Avtor pogosto uporablja okrajšave, kratice in psevdonime ta protagoniste dogajanja, zapiski so mestoma opremljeni z različnimi lepaki in proglasi različnih v vojno vpletenih strani.

Dr. Šmajd je svojo kariero začel v Radovljici, kjer je pred vojno odprl odvetniško pisarno in se začel ukvarjati s politiko. Leta 1938 je postal poslanec v skupščini Kraljevine Jugoslavije. Kot se njegova podoba izrisuje iz dnevniških zapiskov, se je med drugo svetovno vojno njegov položaj znotraj SLS in meščanskega tabora zelo okrepil. Postal je član širšega vodstva protikomunistične Slovenske zaveze in je sodeloval v vodstvu ilegalne polvojaške Slovenske legije, kjer je skrbel predvsem za obveščevalno službo. Dejavno si je prizadeval za ustanovitev vaških straž in kasneje Slovenskega domobranstva. O njegovi vlogi in pomenu znotraj slovenskih protikomunistov govori podatek, da se je že sredi septembra 1943 pogovarjal z nacističnim generalom Erwinom Rösenerjem glede ustanavljanja slovenskih domobranskih enot. Svoj odločen boj proti partizanskemu gibanju pod vodstvom komunistov je Šmajd utemeljeval s prepričanjem, da velja komunizem za največjo nevarnost za Slovence. V začetku leta 1944 najdemo sicer Šmajda, z vednostjo dela vodstva Slovenske legije, pri organiziranju četniške ilegale na Gorenjskem in v Ljubljanski pokrajini. Nakazoval se je namreč konec vojne in nacistični zlom, poleg tega je kot izkušen politik vedel, da je prebivalstvo, zlasti na Gorenjskem, bolj naklonjeno Mihailovičevemu gibanju oz. Jugoslovanski vojski v domovini kot domobranstvu. Njegovo delo za četniško ilegalo je prekinila nemška varnostna policija, ki ga je aretirala v začetku aprila 1944 in ga po zaporu v Ljubljani in Begunjah sredi junija 1944 poslala v konfinacijo v Salzburg. Ugibati je možno, kdo vse je stal za njegovo odstranitvijo iz Ljubljane, dejstvo pa ostaja, da je imel številne nasprotnike tako v nemških vrstah (general Rösener) kot tudi

med domobranci in četniki. Za pravnika po izobrazbi, kot je bil dr. Šmajd, so bili namreč četniki oz. pripadniki Jugoslovanske vojske v domovini predvsem vojaki kralja Petra II., ki je bil tedaj jugoslovanski državni poglavar in kot tak je predstavljal legitimno državno oblast.

Vsekakor se je Šmajd v zgodnji jeseni 1944 samovoljno vrnil v Ljubljano, kjer je poslej živel v ilegali. Jeseni 1944 ga najdemo med glavnimi organizatorji protirevolucionarnega Narodnega odbora za Slovenijo, novega skupnega slovenskega političnega vodstva meščanskih strank. Udeležil se je tudi seje »začasnega slovenskega narodnega predstavnštva«, ki je potekala 3. maja 1945 na ljubljanskem Taboru. Tam so razglasili »prvi slovenski parlament« in hkrati oznanili ustanovitev »narodne države Slovenije kot sestavnega dela demokratične federativne kraljevine Jugoslavije«. Dr. Albin Šmajd je kot tajnik Narodnega odbora za Slovenijo ob tem podal izčrpno poročilo o delu tega odbora.

Ob koncu druge svetovne vojne v začetku maja 1945 se je najprej umaknil na Koroško, kot pomemben akter Narodnega odbora je vzdrževal redne stike z vodilnim politikom SLS dr. Miho Krekom v Rimu, kjer ga je tudi obiskal. Povojne jugoslovanske oblasti so si prizadevale za njegovo izročitev, sredi avgusta 1945 so ga v odsotnosti celo obsodili na 14 mesecev odvzema svobode s prisilnim delom ter izgubo političnih pravic za 2 leti in »zaplembo celotne imovine«, obtožnica je Šmajda bremenila »sodelovanja z okupatorjem«. V tem času je Šmajd ilegalno potoval po severni Italiji in južni Avstriji ter obiskoval politične begunce po begunskih taboriščih. Potoval je tudi v Rim, kjer se je udeleževal sestankov vodstva politične emigracije. Od septembra 1945 je večinoma živel v Trstu, kjer ga je vneto spremljala Ozna, tajna jugoslovanska politična policija. Politične nasprotnike so jugoslovanski agenti pogosto ugrabljali in jih prepeljali v Jugoslavijo. Šmajd je bil sicer seznanjen s temi ugrabitvami, toda nevarnosti in opozoril ni preveč resno jemal. Nameraval je oditi na Koroško, toda še pred odhodom, ob koncu februarja 1946, so ga pri železniški postaji v Trstu ugrabili pripadniki Ozne in ga odpeljali v centralne zapore Ozne v Ljubljani. Tam so ga v začetku marca 1946 sistematično zasliševali oznovski preiskovalci, zasliševanja so potekala podnevi in ponoči, očitali so mu predvsem sodelovanje z okupatorjem in pomembno vlogo pri organiziranju »bele garde«. Toda proti njemu nikoli niso vložili obtožnice, kaj šele organizirali proces. Po koncu zasliševanj so ga umorili in neznano kje pokopali.

Zanimivi Šmajdovi dnevniški zapiski, ki tokrat stopajo pred bralce, so nastajali od jeseni 1941 do začetka maja 1945, in so danes ohranjeni v Arhivu Republike Slovenije. Hkrati pa so knjižni izdaji dodani tudi Šmajdovi dnevniški zapiski, nastali med začetkom decembra 1945 in začetkom januarja 1946, ki jih je avtor zabeležil v Trstu. Slednji del je danes shranjen v Arhivu Studia Slovenica.

Naj ob koncu pohvalimo skrbno uredniško delo skupine arhivistov iz Arhiva Republike Slovenije (Tadej Cankar, dr. Mateja Jeraj, dr. Matevž Košir, mag. Tadeja Tominšek Čehulić, Polona Trobec Mlakar, Mojca Tušar, Tanja Žohar), ki so Šmajdove dnevniške zapiske pripeljali do izdaje. Dodano vrednost knjigi prinaša tudi Šmajdova podrobna biografija, napisana na arhivskih virih in bogati literaturi ter objava osebnega dosjeja in nekaterih dokumentov iz arhivskega fonda AS 1931

(Republiški sekretariat za notranje zadeve), ki dodatno osvetljujejo življenje in delo dr. Albina Šmajda, predvsem pa njegova zasliševanja v zaporu. Še posebej pa velja pohvaliti kratke biografije številnih osebnosti, ki nastopajo v Šmajdovem dnevniku in osebni dosjeju. Uredniki so opravili izvrstno delo, ki pomeni nov pomemben kamenček v mozaiku razumevanja zapletenega dogajanja in osebnih izbir med okupacijo, revolucijo, protirevolucijo in kolaboracijo na Slovenskem. Poleg tega knjiga dopolnjuje poznavanje tragičnih dogodkov med drugo svetovno vojno in hkrati izpostavlja protagonista, intelektualca in organizatorja, čigar delovanje v tistem času je v desetletjih skoraj popolnoma prekril prah pozabe.

Renato Podbersič ml.

ISSN 0350-5774

ZČ | Ljubljana | 77 | 2023 | št. 1-2 (167) | str. 1–237